WILEY

The Scandinavian
Journal of Economics

Vetenskapen oeh "det socialistiska samhället"

Author(s): G. Cassel

Source: *Ekonomisk Tidskrift*, Årg. 1 (1899), pp. 551-571

Published by: Wiley on behalf of The Scandinavian Journal of Economics

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3436906>

Accessed: 04-05-2016 07:51 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://about.jstor.org/terms>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Wiley, *The Scandinavian Journal of Economics* are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Ekonomisk Tidskrift*

Vetenskapen och "det socialistiska samhället".

Af G. Cassel.

Vår vetenskaps uppgift är att utforska, hvad som är väsentligt inom det ekonomiska lifvets alla växlande företeelser. För detta ändamål måste det naturligtvis vara fördelaktigt att jämföra de ekonomiska förhållandena under olika samhällsformer, speciellt också att undersöka, hur det ekonomiska lifvet skulle gestalta sig i ett fingeradt socialistiskt samhälle.

I ett socialistiskt samhälle — i modern tysk mening — är privategendomen till jord och kapital afskaffad, samhället äger själf »produktionsmedlen». Det är klart att detta betyder en så stor förändring af alla våra samhällsförhållanden, att en analys af det socialistiska samhället i syfte att utfinna det af de nuvarande ekonomiska företeelserna, som där skulle bestå, är ägnad att frigöra hvarje särskildt problem från dess tillfälliga former och låta oss skåda in i dess innersta ekonomiska väsen, med ett ord att klarlägga själfva grundbetingelserna för det ekonomiska lifvet, sådant det måste bestå oberoende af samhällsinstitutionernas växling.

Man kunde därför väntat, att socialismens teoretiker i någon väsentlig mån skulle ha fört den ekonomiska teorien framåt. Att de verkligen gjort detta, är också den allmänna uppfattningen inom den ledande tyska skolan, som för den »vetenskapliga socialismen» alltid har ett erkännande, stundom till och med de mest superlativa loford. Man påstår särskildt om Rodbertus, att han inträngt i det inre sammanhanget i de ekonomiska företeelserna djupare än någon annan, ja, Ad. Wagner vill tillerkänna honom en plats i främsta ledet af alla tiders tänkare. Att den

teoretiska socialismen haft ett betydligt inflytande på utvecklingen af den nyare tyska vetenskapen är obestridligt. Huruvida detta inflytande varit till fördel för lärjungarne, är en fråga som besvarar sig själf, då man bildat sig ett omdöme om mästarne.

I detta omdöme måste jag intaga en från de ledande tyska vetenskapsmännen afvikande ståndpunkt. Det är mig i själfva verket svårt att finna en enda punkt, på hvilken den ekonomiska teorien skulle förts framåt genom socialisterna — åtminstone direkt, d. v. s. om man bortser från det inflytande hvarje angrepp har, i det det tvingar till ett mer omsorgsfullt försvar.

Denna ofruktbarhet härrör säkerligen af socialisternas på förhand intagna allmänna ståndpunkt, som ställde allt ondt i det nuvarande ekonomiska lifvet i samband med samhällsformerna och hoppades, att allt skulle bli annorlunda i och med öfvergången till ett nytt samhälle — det socialistiska. Denna ståndpunkt har predisponerat dem för att i den nuvarande prisbildningen och inkomstfördelningen se antingen endast godtyckliga institutioner eller åtminstone ingenting mer än öfvergående former, som samhället i sin organiska utveckling måste genomlöpa. Denna åskådning är utan tvifvel väsentligen oriktig. En ingående analys af det socialistiska samhället skulle visa, att alla viktigare ekonomiska företeelser där måste återfinnas — till formen kanske olika — men till sitt väsen oförändrade. Dessa företeelser ha därför en objektivt ekonomisk karakter, en karakter af naturnödvändighet i vida högre grad, än socialisterna velat göra troligt och deras efterföljare bland de borgerliga ekonomerna i allmänhet föreställt sig.

I det följande skall jag söka ge en öfverblick af de viktigaste resultat, som en sådan analys enligt min uppfattning leder till. Jag har redan sagt, att denna metod lämnar ett godt medel att för den ekonomiska vetenskapens olika problem fastställa de moment, som bilda deras väsentliga innehåll, och därmed också de grunder, på hvilka man kan hoppas bygga en lösning af dessa problem. Den uppmärksamme läsaren skall i det följande finna material för positiva undersökningar i denna riktning; för min del måste jag, för att hålla mig inom ramen för mitt ämne, inskränka mig till denna antydning.

Rodbertus' system.

För att göra den följande analysen tillräckligt konkret är det lämpligt att — vid alla de skiftande former, som socialismen antar — vända sig mot en bestämd författares system. Här skall emellertid icke ligga någon inskränkning af ämnet; jag skall på de punkter, där det synes nödigt, fullfölja pröfningen äfven för andra varianter af det socialistiska samhället. Flere grunder tala för att som hufvudtyp för detta samhälle välja det Rodbertus'ska: hans framställning är klar och tillräckligt konkret, och han åtnjuter det största anseendet inom den vetenskapliga världen. (Marx, socialisternas hufvudman, kan vid en undersökning sådan som denna icke komma i betraktande, då han som bekant valt den bekväma utvägen att icke ge någon närmare upplysning om hur han tänkte sig sitt framtidssamhälle.)

Rodbertus utgår från den tanken, att det är privategendomen till jord och kapital, som hindrar arbetaren att komma i åtnjutande af »hela och odelade värdet af sin produkt». Som hufvudmål för alla sina sträfvanden sätter han därför att tillförsäkra arbetaren rätten till detta värde och därmed en gång »förverkliga egendomsprincipen i sin renhet».

För att nå detta mål äro hufvudsakligen följande reformer nödvändiga:

- 1) Privategendom till jord och kapital afskaffas; samhället öfvertar produktionsmedlen och ledningen af produktionen.
- 2) Ett »normalarbete» införes såsom måttstock för allt arbete; olika slag af arbete reduceras efter bestämda grunder till normalarbete; enheten för mätning af allt arbete blir därefter normalarbetstimmen.
- 3) Denna normaltimme tjänstgör som pengar på dubbelt sätt:
 - a) hvarje vara åsättes ett pris lika med det antal normaltimmar, den för sin framställning erfordrat. Härvid medräknas så väl direkt som indirekt arbete, d. v. s. man fördelar arbetskostnaden för de varaktiga produktionsmedlen proportionellt på de med hjälp af af dessa framställda varorna.

- b)* hvarje arbetare erhåller som betalning ett intyg öfver det antal normaltimmar, som han utfört.
- 4) Fördelningen af de färdiga varorna till arbetarne verkställs i praktiken genom det socialistiska samhällets magasin. Några mellanprodukter säljas ej, lika litet verktyg och maskiner.

Den centrala satsen i Rodbertus teoretiska system är nu, att nationalinkomsten, d. v. s. hela massan af under ett år till folkhushållningens disposition ställda nyttigheter, om dessa uppskattas enligt mom. 3, *a*, räcker till för att täcka de anspråk arbetarne på grund af sina arbetsintyg kunna ställa och detta icke blott

A) i allmänhet
utan också

B) för hvar enskild arbetare.

Till A. För att bevisa detta anför Rodbertus:

- a)* att varorna å ena sidan kosta 1) direkt arbete, 2) indirekt arbete, som förut erfordrats för maskiner, verktyg, förprodukter etc.
- β)* att arbetslöner å andra sidan utgå för 1) direkt arbete, 2) indirekt arbete, för att framställa nya maskiner, verktyg, förprodukter etc., eller för att reparera och underhålla de gamla, så att hela denna massa hålles i oförändradt tillstånd.

Det indirekta arbetet under *a*) är lika med det under *β*). Alltså kosta de under året till disposition stående direkta nyttigheterna lika mycket, som de under samma år betalda arbetslönerna utgöra, allt i normaltimmar räknadt.

Till B. Hvarje arbetare har rätt att efter behag utvälja de nyttigheter, han önskar disponera — naturligtvis inom ramen för hans genom antalet utförda arbetstimmar bestämda betalningskraft. Genom en konsumtionsstatistik öfvertygar sig samhället om storleken af de olika behofven, och Rodbertus påstår, att det då alltid skall vara möjligt att leda produktionen så, att hvarje arbetare får sina individuella anspråk uppfyllda.

Till denna sats skall den följande analysen rätt ofta återföra oss, och jag skall då kort beteckna den som »Rodbertus' sats».

De olika inkomstarterna i det socialistiska samhället.

Jag har nu att visa, att det socialistiska samhället, långt från att realisera den enskildes »oinskränkta rätt till den fulla frukten af sitt eget arbete», skulle ha att uppvisa alla de viktigare inkomstarter, som, enligt socialisterna, i det »kapitalistiska» samhället beröfva arbetarne denna rätt. Låt vara att det socialistiska samhället såsom ensam innehafvare af jord och kapital och såsom ensam ledare af produktionen, d. v. s. såsom ensam företagare själf i första hand skulle draga inkomster, som förut tillfallit privata; låt vara att detta samhälle på grund af sin egen maktfullkomlighet i någon mån skulle förmå att disponera öfver dessa tillgångar för en mer eller mindre ändamålsenlig fördelning bland sina medborgare: allt detta skall icke förmå rubba det objektiva sakförhållande, att de gamla inkomstarterna bestå. Detta är också det, som jag i främsta rummet önskar uppvisa. Men det skall också framgå af den följande bevisföringen, att Rodbertus' sats är väsentligen falsk, d. v. s. att intet samhälle har råd att tillgodose sina medlemmars anspråk på »den fulla frukten af sitt arbete»; och att äfven om det socialistiska samhällets fördelningsoperationer kunna bidraga till en utjämning af de enskildas inkomster, de på intet sätt tendera att föra oss närmare det rättsliga samband mellan arbetet och arbetets produkt, som Rodbertus framför allt eftersträfvade.

Följande inkomstarter måste bestå i det socialistiska samhället:

I. *Jordräntan, och detta i sina båda former:*

- a) som differentialränta,
- b) som knapphetsränta.

Till a). Hvete odlas på olika fruktbar jord; arbetspriset för ett mått hvete är således olika på olika jordstycken. Allt hvete måste emellertid i magasinerna säljas till ett och samma pris. Hvilket pris kan samhället naturligtvis i viss mån godtyckligt bestämma. Väljer man det högsta, så måste vissa hvetekvantiteter åsättas ett fingeradt pris, högre än de i själfva verket kostat; samhället erhåller härigenom en inkomst, som lämpligen kan bokföras som en differentialränta för den bättre hvetejorden. Denna inkomst är enligt det socialistiska åskådningssättet en del

af arbetets fulla afkastning; här är det visserligen icke privata personer, som beröfva arbetarne denna del, men att den beröfvas arbetarne, kan dock icke bestridas. Genom samhället som mellanhand kommer denna »röfvade» inkomst mer eller mindre likformigt alla medborgare till del; men att det skulle finnas ens någon tendens att återgifva den till de »rättmätiga» ägarne, torde man icke kunna påstå.

Valde man ett lägre pris, t. ex. ett slags medelpris, skulle detta uppenbarligen endast innebära en annan fördelning af den konfiskerade inkomsten till förmån för hvetekonsumenterna och speciellt till förmån för vissa hveteproducenter, som genom denna åtgärd på andras bekostnad skulle erhålla mer än sin fulla arbetsprodukt. Rodbertus önskar, att ett medelpris skulle fastställas och anklagar det nuvarande samhället för att »uppskrufva» priset i jämnhöjd med kostnaderna vid de ogynnsammaste produktionsbetingelserna. Att Rodbertus i detta sammanhang kunnat förbise, hur väsentlig och hur generell den inskränkning är, som rätten till arbetets fulla afkastning lider genom olikheter i produktionsvillkoren, synes mig icke vittna om någon djupare inblick i det ekonomiska lifvets naturliga förutsättningar.

Till b). Om landet hade ett mycket knappt område, där hvete med fördel kunde odlas, men arbetarne föredrogo att äta hvete framför t. ex. råg, skulle det tydligen i det socialistiska samhället bli omöjligt att tillgodose arbetarnes anspråk på hvete. Det funnes då egentligen ingen annan utväg än att höja hvetepriset (räknadt i arbetstimmar) utöfver det antal timmar det kostat på den sämsta jorden. Det kunde då aldrig vara tal om något »medelpris»; fastmer måste man ju fastställa ett pris, högre än det högsta arbetspriset. Detta är tydligen detsamma som att tillgodoräkna den för hvete lämpliga jorden en knapphetsränta.

Den vanliga Ricardo'ska jordränteteorien skulle här invända, att samhället måste odla hvete på allt sämre och sämre fält. Detta skulle kanske möjliggöra ett formellt upprätthållande af arbetspriset, men åtgärden kunde riktigast karakteriseras som en förevändning för att få höja priset. Det skulle för öfrigt vara ett orimligt slöseri att t. ex. i Sverige söka odla hvete i Norrland och därmed alldeles oproportionerligt inskränka rågproduktionen.

Det är svårt att förstå, hvarför man ännu så ofta fasthåller vid dylika skolastiska försök att rasonnera bort knapphetsräntan.

Enligt Rodbertus är det endast på grund af en »rättslig fiktion», som ägaren af en skog kan räkna materialet i träarbeten som en ingående kostnad: »saken ställer sig genast annorlunda, om man upphäfver jordegendomen.» Härmed visar Rodbertus endast, hur föga han förstått att intränga i knapphetsräntans verkliga natur. Att hvarje samhälle — äfven ett socialistiskt — får lof att hushålla med de material, som naturen i knappa mått erbjuder, och att detta icke kan ske, utan att i en eller annan form framkalla en knapphetsränta — detta är en lag, som sammanhänger med själfva grundbetingelserna för det ekonomiska lifvet och som är lika väsentlig för en förnuftig ledning af folkhushållningen som för ett förstående af den teoretiska ekonomien.

I det socialistiska samhället skulle folk antagligen hellre vilja ha ekmöbler än furumöbler; antaga vi, att arbetet för båda är lika, så måste samhället åsätta dem samma »arbetspris». Följden skulle vara, att alla arbetare skulle göra anspråk på ekmöbler. Dessa anspråk skulle samhället säkerligen icke kunna tillfredsställa, äfven om det på en enda gång fällde ner alla landets ekskogar. För att minska konsumtionen hade samhället ingen annan förnuftig utväg än att höja priset på ekmöbler utöfver arbetspriset, och så skulle det socialistiska samhället själf med eller mot sin vilja drifvas in i raden af dessa »plundrare», som »älska att skörda där de icke sått».

All sparsamhet, all omtanke om det lämpligaste sättet att använda ett sällsynt material skulle förryckas, om icke för detta material fastställdes ett lämpligt sällsynthetspris och i tillämpliga fall för den jord, som frambragte detsamma, beräknades en knapphetsränta. Att på ett tillfredsställande sätt genomföra denna prisbildning, som nu är öfverlämnad åt den af socialisterna så föraktade fria rörelsen, skulle vara en af framtidssamhällets ingalunda lätta uppgifter.

Knapphetsräntan framträder i en annan fas i fråga om produkter, som, då de odlas på sämre jord, möjligen icke förlora i kvantitet, men bli af en betydligt sämre kvalitet. Hvilka som i det socialistiska samhället skulle få dricka »Johannisberger» och hvilka som skulle få nöja sig med simpelt »Niersteiner» kunde

icke afgöras annat än genom en sådan afvägning af priserna, att anspråken reducerades i nivå med tillgången, och säkerligen skulle denna prisbildning för det finare vinet vida öfverskrida gränserna för arbetskostnaden.

Öfverhufvud skulle det socialistiska samhället för hvarje enskildt fall, då det såg sig ur stånd att tillfredsställa konsumtionens fordringar, få en hälsosam erinran om, att lagen för tillgång och efterfrågan är djupare rotad i tingens natur, än att den kan bortsoapas af nya samhällsformer. Ett viktigt exempel lämnar den jord, som användes till byggnadstomter: då vissa platser lika väl som för närvarande måste föredragas framför andra på grund af centralt läge, sol, utsikt o. s. v., skulle det vara omöjligt att begränsa befolkningens anspråk på dylika platser till öfverensstämmelse med tillgången utan en prisförhöjning, hvarigenom man blef i tillfälle att utsöka dem, som ville och kunde offra mer än andra. Då det socialistiska samhället fortfor att vara ägare till jorden, skulle denna prisförhöjning antaga formen af en jordränta. — Jag skall medge att det, teoretiskt taget, också kan tänkas andra utvägar såsom t. ex att lotta ut de olika tomterna; men därigenom skulle man ju icke afskaffa jordräntan utan endast — lotta ut den.

2. *Ett tilläggspris för begagnandet af varaktiga produkter utföfver den pro rata fördelade arbetskostnaden.*

För att bevisa tillvaron af ett dylikt tilläggspris är det lämpligt att först betrakta de varaktiga produkter, som ha en omedelbar användning och sedan dem, som endast tjänstgöra som produktionsmedel. Som typ för de förra vill jag välja bostäder. Om man frånräknar utgifter för reparation och underhåll, hvilka man ju kan förutsätta, att hyresgästen betalar särskildt, så skulle hyran enligt Rodbertus endast behöfva bestå i det pro rata tempore fördelade ursprungligen använda antalet arbetstimmar. Om vi tänkte oss, att hyran sattes så utomordentligt låg, så skulle naturligtvis anspråken på bostäder stiga högst betydligt. Det skulle vara omöjligt för samhället att med en gång tillfredsställa detta stegrade behof. Hvarje försök i denna riktning skulle draga produktionskrafter från andra sysselsättningar och därigenom oundvikligen minska tillgången på färdiga konsumtionsartiklar, allt under det mängden af förrättade arbetstimmar blefve oförändrad.

Detta skulle i sin ordning tvinga samhället till en prisförhöjning på dessa färdiga konsumtionsartiklar för att reducera allmänhetens köpkraft till öfverensstämmelse med tillgången. Trots allt detta skulle det ändå finnas en »bostadsbrist», som endast kunde afhjälpas genom att höja hyrorna så, att allmänheten inskränkte sina anspråk på bostäder inom ramen för samhällets förmåga att tillfredsställa dem.

Man invänder kanske, att dessa störingar endast skulle visa sig under ett öfvergångsstadium, men försvinna, så snart man hunnit bygga tillräckligt många hus och sålunda kommit in i mera stabila förhållanden. Låt oss analysera villkoren för ett dylikt jämviktsläge. Hyresvärdet för samtliga förhandenvarande bostäder, beräknadt efter den proportionellt fördelade ursprungliga arbetstiden, skulle tydligen i längden icke räcka till mer än till kostnaden för de förfallna husens ersättande med nya. Med de inflytande hyresmedlen skulle samhället således nått och jämt förmå hålla den förhandenvarande bostadsmassan konstant. Ville man öka denna massa, så skulle man vara tvungen att använda en extra kvantitet arbetstimmar, utan att man i samma årsstat hade någon motsvarande post i nationalinkomsten och, hvad viktigare är, utan att man under följande år kunde få igen mer än en hundradel af denna utgift, om huset var beräknadt att stå i 100 år. Det är i synnerhet denna senare omständighet, som skulle vålla en så väsentlig rubbning i det socialistiska samhällets ekonomi, och som med nödvändighetens makt skulle tvinga det att antingen höja hyrorna och antagligen också andra pris eller också fullkomligt afstå från hvarje försök att öka sitt förråd af bostäder.

Detta senare skulle således vara betingelsen för uppehållet af Rodbertus' sats. Men ett sådant villkor kan intet samhälle uppfylla. Ty om också det socialistiska samhället ville afskära sig all möjlighet till en högre utveckling, så skulle det ändå icke förmå binda de elementära krafter, som drifva släktet till en ständig tillökning. Vi måste dock komma i håg, att hvarje ny familj gör anspråk på en ny bostad; ensamt anskaffandet af denna bostad drar mera arbete från den öfriga folkhushållningen, än familjen tillför den under byggnadsåret — för att nu icke tala om allt annat underhåll, som denna familj kräver och på grund af sitt arbete också har rätt till. Om denna folkökning upprepas år efter

år, så skall det socialistiska samhället uppenbarligen aldrig lyckas återställa jämvikten i sin ekonomi.

Låt oss nu se på de varaktiga produkter, som tjäna som produktionsmedel.

Om t. ex. kalciumkarbid framställdes vid ett stort vattenfall, skulle enligt Rodbertus i priset för denna vara inräknas en proportionerlig del af den ursprungligen vid vattenverkets byggande nedlagda arbetskostnaden. Till följd af denna beräkningsmetod skulle acetylengasbelysningen bli mycket billig och därför också mycket efterfrågad. Konsumtionens anspråk skulle snart öfverskrida anläggningens produktionsförmåga. Ville man undgå att genast bygga ett nytt vattenverk — för att ej draga för mycket produktiv kraft från andra produktionsgrenar — så måste priset på kalciumkarbid höjas. Denna höjning kunde man lämpligen bokföra som en ökad kostnad för användningen af vattenkraft, då ju skälet till höjningen låg här. Antar man att det finns öfverflöd på obegagnade vattenfall, så att ingen jordränta ingår i detta tilläggspris, så är detta pris uppenbarligen att betrakta som ett tillägg i »hyran» för ett i en förgången period framställt produktionsmedel.

Det är lätt att på alla områden af det ekonomiska lifvet finna dylika exempel. De visa, att det socialistiska samhället för att uppehålla jämvikten i sin budget skulle tvingas att för begagnandet af varaktiga producerade föremål beräkna ett agio utöfver det rena »arbetspriset». Man kan formulera detta något allmännare:

»Ett socialistiskt samhälle måste med nödvändighet för hvarje år sysselsätta ett större antal arbetstimmar, än mängden af under samma år till allmänhetens disposition stående nyttigheter representera. För att uppehålla jämvikten mellan tillgång och efterfrågan är det således nödvändigt att höja prisen på dessa nyttigheter. Rodbertus' sats är alltså väsentligen falsk.»

Orsaken till detta ständigt stegrade behof af arbetstimmar är framåtskridandet i ordets allmännaste mening, alltså folkökningen inbegripen. Om nu de genom detta framåtskridande inträdande nya behofven kunde tillfredsställas utan användning af varaktiga produkter, så kunde man tänka sig, att de kunde

täckas genom det nytillkomna arbetet. Frukterna af detta arbete skulle emellertid icke ögonblickligen öka förrådet af disponibla nyttigheter, men väl skulle det ökade arbetet ögonblickligen öka mängden af »intyg öfver fullgjorda arbetstimmar» och därmed också konsumtionens oafvisliga anspråk. Så länge framåtskridandet fortgick, skulle denna disproportion aldrig upphöra, och redan denna omständighet skulle tvinga samhället att beräkna ett agio för disponibla nyttigheter.

Jag har redan anmärkt, att detta knappast skulle vara den viktigaste orsaken till en prisförhöjning. Det viktigaste är, att de nya behofven aldrig kunna tillfredsställas utan användning af varaktiga produkter. Det blir på denna grund nödvändigt att belasta det löpande året med arbete för kommande år, år som kanske äro hundra, ja tusen år aflägsna. För denna extra arbetskostnad har det löpande året absolut intet motvärde att bjuda arbetarne som lösen för deras arbetsintyg d. v. s. som reallön. Jämvikten mellan tillgång och efterfrågan skulle alltså oafviseligen fordra ett agio för de nyttigheter, som ingingo i denna lön.

Det har ett visst teoretiskt intresse att tänka sig ett samhälle utan någon folkökning och utan något verkligt framåtskridande. Det är uppenbart, att redan tendensen till ett framåtskridande, redan den enskildes sträfvän att höja sin lefnadsstandard, redan hans anspråk på de bästa tillgängliga medel för behofvens tillfredsställande, redan dessa elementära krafter, som väl torde vara outrotligt sammanvuxna med människans innersta natur, skulle vara tillräckliga för att tvinga det socialistiska samhället till prisförhöjningar på vissa tillgängliga nyttigheter i syfte att hålla dessa sträfvanden och dessa anspråk inom ramen för sin produktionsförmåga.

I och med det agio, som det socialistiska samhället således under alla förhållanden skulle se sig nödsakadt att lägga på under det löpande året för allmänhetens behof tillgängliga nyttigheter, skulle uppenbarligen plats för en kapitalränta vara för handen. I hvilken mån en sådan verkligen skulle utbildas, skulle komma att bero på den mån, i hvilken det socialistiska samhället förstod att på ett rationellt sätt fördela det nödvändiga agiot på olika nyttigheter; säkert är endast, att hvarje mera betydlig afvikelse från »kapitalistsamhällets» vanor i fråga om prisbildningen mycket

snart skulle framkalla sitt eget korrektiv. Ehuru det socialistiska samhället icke skulle sälja några produktionsmedel, och således för dessa ingen prisbildning ägde rum, vore det dock i högsta måtto anbefallansvärdt att för dem bokföra vissa pris; i dessa måste då ingå väsentligen samma beståndsdelar som nu, speciellt ränta på det använda kapitalet, beräknad efter en räntefot, som i stort sedt bestämdes af samma faktorer som nu.

3. *Monopolräntor.*

Behandlingen af de föregående inkomstarterna har redan låtit oss fastställa de väsentliga hindren mot förverkligandet af »arbetets rätt till arbetets fulla afkastning». Uppvisandet af att äfven andra viktiga inkomstarter skulle återfinnas i det socialistiska samhället skall endast ge en fullständigare inblick i naturen af dessa hinder.

Socialisterna anklaga ofta det nuvarande samhället för att ej omedelbart låta ett tekniskt framsteg, en ny uppfinning komma hela samhället till godo, utan till en början reservera nya produkter för ett fåtal rika, som ha råd att betala ett högt pris, och nya produktionsmedel för ett fåtal producenter, som därigenom tillskynas kolossal vinst; på detta sätt utgöra de nuvarande samhällsformerna ett verkligt hinder mot allt framåtskridande.

Hur skulle nu det socialistiska samhället förhålla sig i dylika fall? Uppenbarligen är det såväl ekonomiskt som tekniskt omöjligt att vid hvar ny uppfinning eller hvarje nytt tekniskt framsteg låta hela samhället med en gång komma i åtnjutande af frukterna. Det vore omöjligt att genast vid uppfinningen af det elektriska ljuset införa det i hvarenda bostad och förkasta alla gasledningar som fullkomligt värdelösa. Det vore orimligt att, sedan man lyckats konstruera goda centraluppvärmningsapparater, med en enda gång rifva ned alla kakelugnar, bygga om alla hus för att låta hvar och en, som önskade det, komma i åtnjutande af det nya systemets fördelar. Men om detta är på förhand uteslutet, har man då något rimligt medel att utvälja de personer, som i främsta rummet skola få tillfredsställa sina anspråk, än just en prisförhöjning, ett agio på dessa nyheter? Säkerligen icke; och då så är, skulle också det socialistiska samhället draga en »monopolränta» på alla dylika framsteg och uppfinningar.

Grunderna för denna inkomstart äro för öfrigt i mycket analoga

med dem vi lärt känna i föregående afdelning: någon fullt skarp gräns mellan monopolränta och kapitalränta skulle väl det socialistiska samhället knappast uppvisa; men så snart man på grund af brist på tekniskt utbildade arbetare, brist på lämpliga maskiner eller på grund af den ekonomiska svårigheten att med en gång draga för mycket produktionsmedel från andra sysselsättningar, blefve tvungen att för den nya produkten beräkna ett högre pris, än det som endast innehöll den vanliga arbetskostnaden och en efter den för hela den öfriga prisbildningen gällande räntefoten beräknad kapitalränta, vore därmed uppenbarligen en särskild monopolränta gifven.

Det framgår häraf, att socialisterna, i sin rent negativa ifver att bekämpa allt hvad »profit» heter, förbisett monopolräntornas viktiga betydelse som reglerande faktor i folkhushållningen, och det är säkert att, om det socialistiska samhällets ledare gjorde sig skyldiga till samma, förbiseende, den omedelbara reaktionen från det ekonomiska lifvets elementära krafter på ett tämligen våldsamt sätt skulle erinra dem om deras misstag.

4. *Företagsvinst.*

Det är omöjligt, att det socialistiska samhällets alla ämbetsmän skulle vara lika skickliga: några skulle förstå att drifva sina fabriker så väl, att arbetskostnaden pr produktenhet blefve väsentligen mindre än i andra fabriker för samma artikel. Priset måste dock sättas lika, och, om man ville undgå att betala några särskilda arbetare mer än »fulla värdet af deras produkt», skulle det blifva nödvändigt att normera detta pris efter de högsta produktionskostnaderna, d. v. s. produktionskostnaderna i den sämst ledda fabrik, som samhället såg sig föranledt att alltjämt bibehålla. Genom denna prisbildning skulle det socialistiska samhället tydligen skaffa sig en vinst af väsentligen samma natur som »kapitalist-samhällets» så mycket tadlade »profit». Huruvida den omständigheten, att samhället nu lade beslag på den vinst, som förut tillfallit de skickligaste företagarna, vore ägnad att bidra till en bättre ledning af produktionen, det är en fråga, hvars besvarande faller utom ramen för denna uppsats.

5. *Arbetslön.*

Då alla dessa inkomstarter måste finnas i det socialistiska samhället, kunna, som vi sett, varorna i allmänhet icke uppskattas efter det faktiska antal normalarbetstimmar de kostat, och detta af de två hufvudgrunderna, att

a) dels finns icke så mycket under året tillgängliga nyttigheter, att det skulle räcka med en så låg uppskattning;

b) dels kosta produkter af samma slag olika mängder arbetstimmar. För att hålla räkning på denna senare omständighet är det enklast att tänka sig, att samhället alltid bestämmer varuprisen efter den högsta arbetskostnaden, och att den härigenom uppstående vinsten medelbart kommer arbetarne till godo, vare sig i form af skattelindring eller nedsatta varupris.

Till en början erhåller arbetaren emellertid i intygen öfver sina fullgjorda normaltimmar en lön, där alla de vanliga »afdragen» gjorts, och där han således faktiskt är »beröfvad» en del af »sin fulla arbetsförtjänst». Den följande utdelningen till samhällsmedlemmarne kan häri icke göra någon principiell ändring. Att en dylik utdelning icke heller har någon tendens att realiter återställa arbetaren det fulla värdet af hans arbetsprodukt, framgår med all önskvärd tydlighet såväl af momentet *a)* som af momentet *b)* (jfr ofvan behandlingen af den från jordens olikhet härrörande differentialräntan).

I betraktande af den utomordentliga vikt socialismen lägger vid »lönesystemets upphäfvande», böra vi ett ögonblick dröja vid denna punkt. Hvad är det som väsentligen karakteriserar en lön? Utan tvifvel det moment, att den är på förhand bestämd, utan direkt samband med produktens värde. Arbetarens andel i det socialistiska samhället har fullständigt denna karakter. För att inse detta, måste man för det första erinra sig, att reduktionen af olika slag af arbete till »normalt» arbete är fastställd på förhand, och att det säkerligen skulle erfordras tidsödande undersökningar och diskussioner, innan ändringar i tekniken och arbetsledningen ledde till fastställandet af en ny reduktionsskala. I detta afseende skulle det socialistiska samhället måhända ännu mindre än det nuvarande kunna undandraga sig vanans makt.

Så snart emellertid denna reduktionsskala är gifven, är

också arbetslönen, räknad i det socialistiska samhällets pengar — normaltimmar, bestämd. Hvad beträffar reallönen är den tydligen också bestämd af faktorer, som ej stå i något direkt samband med arbetets produktivitet. Reallönen beror tydligen på mängden af tillgängliga nyttighet, och det kan således icke heller undvikas, att arbetslönen i det socialistiska samhället kommer att bestämmas af lagen för tillgång och efterfrågan. Därför är det omöjligt att uppehålla någon principiell skillnad mellan den lott, som tillfaller arbetaren i det socialistiska samhället, och det kapitalistiska samhällets »lön».

Särskildt i fråga om den relativa arbetslönen i olika yrken skulle lagen för tillgång och efterfrågan verka med makten af en naturlag. Om det t. ex. uppstod stort öfverflöd på sömmerskor, skulle samhället för att sysselsätta dem nödgas producera mer konfektionsartiklar än som under normala förhållanden kunde afsättas. Ville samhället framtvinga en afsättning af dessa artiklar, skulle det vara hänvisadt till en prisnedsättning under verkliga kostnaden, hvilket i sin ordning skulle tvinga till en motsvarande prisförhöjning på andra artiklar. Ett sådant förfarande betyder emellertid ett gynnande af en relativt onyttig produktion på en nyttigares bekostnad och erinrar så till vida om vissa protektionisters tullpolitik.

För öfrigt skulle dylika åtgärder till sist ändå förfela sitt mål. Ty då de icke berörde de orsaker, som ledde för många arbetare in på konfektionsindustrien, skulle de ej heller förmå häfva denna tillströmning. Då denna obehindradt fortsattes eller sannolikt till och med ökades, skulle situationen snart bli ohållbar. Man skulle tvingas att inskränka, ja kanske tills vidare helt och hållet upphöra med denna industri, och man stode då inför en partiell arbetslöshet, förorsakad af en partiell öfverproduktion. De skärande missljuden af de hårda orden öfverproduktion och arbetslöshet skulle således erinra äfven det socialistiska samhällets borgare om, att människan icke ostraffadt kan synda emot ekonomiska lagar.

Tillströmningen till konfektionsyrket skulle kunna minskas genom att minska lönen inom yrket, d. v. s. genom att beräkna de verkliga utförda arbetstimmarne till ett lägre antal normaltimmar. Då synes det åtminstone tydligt, att lönen regleras efter

väsentligen samma grunder som i det nuvarande samhället, att arbetet fortfarande i viss mån är likställdt med en »vara», och att begreppet »arbetsmarknad» är djupare rotadt i tingens natur, än att det kan tillskrifvas tillfälliga samhällsformer.

Naturligtvis skulle ännu en annan utväg stå det socialistiska samhället öppen, nämligen att utsträcka sin maktfullkomlighet ända till en direkt reglering af arbetstillströmningen. Ville man draga denna konsekvens, så skulle man åtminstone öppet ha erkänt, att de nuvarande svårigheterna icke i främsta rummet äro att tillskrifva kapitalismens »plundring» af arbetaren. En gång inne på denna väg skulle man snart upptäcka själfva kärnpunkten i befolkningsfrågan, som är att det alltid är ondt om dugligt folk, men alltid öfverflöd på oduglingar eller bättre, på mindre användbara arbetskrafter. Man skulle göra den erfarenheten, att de arbetskrafter man dragit från konfektionsbranschen eller hindrat att inträda på denna bana, snart skulle fylla alla de platser, för hvilka de låta sig användas eller till hvilkas skötsel de öfverhufvud kunde inläras.

Socialister, som betydligt öfverskridit gränserna för Rodbertus' system, fordra på denna punkt fullt konsekvent, att samhället skall öfvertaga all uppfostran. Omdömet om detta projekt måste bero på det förtroende hvar och en har för den offentliga uppfostrans välsignelser. Men så mycket är klart, att en från början till slut offentlig uppfostran skulle bilda en väsentligen ny faktor i det stora centrala problem, i hvilket alla sociala frågor utmynna: höjandet af arbetarnes lefnadsstandard och därmed också deras produktivitet. Men problemet själf består i allt väsentligt på samma sätt redan i det nuvarande samhället, om också detta måste sträfvat mot dess lösning på andra vägar.

Att arbetslönen i de yrken, som man plägar beteckna som de »liberala», skulle regleras af helt andra grunder än »normaltimmarnes», är omedelbart klart. Dessa yrkesutöfvare träda i direkt förbindelse med allmänheten och låta betala sig direkt af denna utan förmedling af någon »produktion». En sångare, en läkare, en målare o. s. v. skulle åtminstone i regeln föredraga detta framför att foga sig i det socialistiska samhällets reduktion af hans skapelser till »normaltimmar»; härmed skulle han också fylla den be-

tydelsefulla uppgiften att visa detta samhälle, att arbetets värde också mätes och bestämmes af andra moment än arbetet själft.

De ekonomiska och sociala problemen i det socialistiska samhället.

Redan denna korta öfverblick torde visa, att prisbildningen och inkomstfördelningen i det socialistiska samhället i vissa väsentliga punkter skulle öfverensstämma med motsvarande företeelser i det nuvarande samhället. Detta kan icke heller vara annorlunda, då det ekonomiska lifvets grundbetingelser icke kunna rubbas vare sig genom en revolution eller en utveckling af samhällsformerna. I enlighet härmed skulle också de stora ekonomiskt-sociala problem, på hvilka det nuvarande samhället enligt socialisternas uppfattning förgäfvades anstränger sina krafter, olösta öfvergå på framtids-samhället och erbjuda dess socialpolitiker uppgifter och svårigheter af i hufvudsak oförändrad art.

Att partiell arbetslöshet och partiell öfverproduktion icke skulle vara främmande för det socialistiska samhället, har jag redan visat. Frågan huruvida allmän öfverproduktion skulle kunna förekomma har så till vida intresse, som den visar i hvilken mening en sådan öfverhufvud är tänkbar. Vi ha redan sett, att i tider då man i särskildt hög grad ville rikta produktionen på framtillandet af varaktiga föremål, det skulle bli nödvändigt att åsätta de för allmänhetens behof disponibla nyttigheterna jämförelsevis högt pris. Om nu dessa pris för länge bibehölles, sedan samhället genom denna kapitalistiska produktionspolitik betydligt ökat sin produktionsförmåga, så skulle uppenbarligen arbetarnes inkomster icke förslå att köpa alla färdigblifna produkter, och man stode inför en allmän öfverproduktion. Om man nu icke genast upptäckte hvar orsaken låg, hvilket kanske icke vore så alldeles lätt, så skulle man måhända skrida till inskränkningar i den ena eller andra produktionsgrenen, hvarigenom svårigheterna antagligen blott skulle förvärras. Den fördelen skulle det socialistiska samhället emellertid ha framför det nuvarande, att om man endast riktigt uppfattade orsaken till denna allmänna öfverproduktion, man lätt skulle kunna häfva den genom en allmän prisreduktion, utan

att därigenom behöfva skada någon människa eller frambringa någon panik.

Naturligtvis kunde man också råka ställa den allmänna prisnivån för lågt, hvilket skulle medföra att förråden af tillgängliga nyttigheter bragtes alltför nära ett fullständigt uttömmande. Detta kunde i sin ordning tvinga till att för en tid rikta alla produktionskrafter — så långt det tekniskt lät sig göra — på tillfredsställandet af de omedelbara behofven, alltså till ett relativt försummande af de varaktiga produktionsmedlen och därmed också af framtidens behof.

Öfverhufvud skulle det för det socialistiska samhällets ledare vara en högst viktig, men ingalunda lätt uppgift, att leda produktionen med lagom hänsyn till framtiden — hvarken för mycket eller för litet kapitalistiskt, eller från en annan synpunkt sedt, att tillgodose den närvarande konsumtionen hvarken för sparsamt eller för slösaktigt. Hvarje fel i denna ledning skulle medföra störingar, som i svåra fall kunde antaga karakteren af allmänna kriser.

Att dessa störingar också skulle yttra sig i en varierande köpkraft hos pengarne, är uppenbart — trots allt nominellt »afskaffande af pengar». Denna art af variationer i »penningvärdet» uppträder naturligtvis också i det nuvarande samhället, kanske blott allt för mycket bortskymd af artificiella penningteorier.

Äfven fördelningen af de tillgängliga produktionskrafterna på de olika produktionsgrenarne skulle erfordra mycken insikt och omsorg — för att icke tala om opartiskhet — om den icke skulle föranleda svåra rubbningar och kriser. Vi ha sett huru dessa skulle yttra sig i öfverproduktion af vissa artiklar med ty åtföljande arbetslöshet inom motsvarande yrken, eller måhända i underproduktion med däraf framkallad brist på kanske högst nödvändiga artiklar.

Den centrala ledningen af produktionen inom framtidssamhället skulle således erbjuda långt mera betydande svårigheter, än socialisterna i allmänhet tyckas vara böjda att tro. Det är tydligt att utsikten för, att det socialistiska samhället något så när skulle gå i land med sina uppgifter, skulle bli betydligt mindre, i samma mån som man hade svårt att förmå sig att, med frångående af den socialistiska värdeteoriens sterila formler, ständigt afväga prisen

med noggrann hänsyn till produktionens och konsumtionens läge, d. v. s. enligt lagen för tillgång och efterfrågan.

Rodbertus säger, att om det nuvarande samhället har både spinneriarbetare, ull och spinnmaskiner, så är därmed ännu icke säkert att det blir någon produktion af — och detta betraktar han naturligtvis som ett svårt fel. Att ett fel här föreligger är obestridligt: man har producerat för mycket ull, upplärt för många spinneriarbetare och fabricerat för många spinnmaskiner. Men det är en afgjord förtjänst att erkänna detta, hellre stämma i bäcken än i ån, hellre inställa produktionen på ett tidigare stadium. Om det socialistiska samhällets ledare icke följde de »kapitalistiska» affärsmännens föredöme i detta fall, skulle de väl kunna förvärra ett begånget fel, men icke göra det ogjort.

Som bakgrund till alla dessa frågor skulle man äfven i det socialistiska samhället finna det stora befolkningsproblemet. Konsekvenserna af befolkningens ständiga tillväxt skulle det socialistiska samhället icke mer än något annat kunna undandra sig. Främst bland dessa konsekvenser står den satsen, att ingen generation någonsin får njuta fulla frukten af sitt arbete, därför att den i viss mån måste sörja för den nästa, som är större än den själf och därför också kräver mer, än den nuvarande generationen tagit i arf af sin föregångare.

Rodbertus säger, tydligen med en anspelning på lönfondsteorien, att det nuvarande samhället måste spara ihop kapital, innan det kan sysselsätta arbete, som står beredt. I det socialistiska samhället skulle »hvarje beredt arbete bilda sin egen efterfrågan», d. v. s. hvarje arbetare skulle få tillfälle att arbeta och skulle också på grund af sin lön kunna konsumera lika mycket, som han själf frambragt. — Detta är egentligen själfklart, om man mäter och räknar endast efter arbetstimmar: en ökning af en procent i den arbetsföra folkmängden skulle enligt denna räkning utan tvifvel kunna skaffa en ökning af en procent i produktionen; men om denna produktionsökning skulle motsvara den nytillkomna befolkningens anspråk är mera tvifvelaktigt. Vi ha sett, att nödvändigheten att producera för framtiden, speciellt nödvändigheten att framställa varaktiga produkter, skulle göra det omöjligt för ett befolkningstillskott att själf — i en blott något så när tillräcklig mån — sörja för sina närvarande behof.

Man kan väl tänka sig ett samhälle, som år efter år producerar ett öfverskott på varaktiga föremål, d. v. s. ständigt ökar sitt förråd häraf och därmed också sin produktionsförmåga i vidsträckt mening, d. v. s. sin förmåga att tillfredsställa anspråken såväl på bostäder och dylikt som ock på rena konsumtionsartiklar. Ett sådant samhälle kan naturligtvis sysselsätta ständigt större arbetareskaror till en oförändrad lön. Men denna lön är icke det »fulla värdet af arbetets produkt». Just genom att lönen hålles lägre möjliggöres en produktion för framtiden. Detta är det socialistiska samhällets form för »sparande» och »kapitalbildning». Det som skiljer denna process från den motsvarande i det »kapitalistiska» samhället, är endast att den i ena fallet ledes af samhället, i det andra af individerna.

Vi se nu också af hvilken art den begränsning är, som en ökad användning af arbete är underkastad. Den gamla lönfondsteorien hade förgäfvets bemödat sig att formulera denna begränsning. Men då Rodbertus helt enkelt förnekar dess natur af ekonomisk nödvändighet, då han betecknar behovet af sparadt kapital, som »en endast genom de nuvarande samhällsförhållandena framkallad produktionsbetingelse», så har han säkerligen icke bidragit att föra vetenskapen framåt utöfver dess tidigare ståndpunkt.

Jag tror mig icke kunna afsluta dessa betraktelser bättre än genom att till jämförelse anföra Rodbertus' eget slutomdöme om verkningarne af sitt system:

»Nationalproduktionen skulle icke blott uteslutande afpassas efter det behof, som i grunden också ensamt är berättigadt till tillfredsställelse — nämligen det, som genom eget arbete vill köpa sin tillfredsställelse — utan den skulle håller aldrig förfela detta nationalbehof, aldrig, vare sig i det hela eller i enskildheter, ge något för mycket eller för litet. Aldrig kunde det fall inträda att fullgjordt arbete icke fann sitt bord dukadt. Aldrig kunde under- eller öfverproduktion förekomma.

Nationens produktiva medel skulle alltid i sitt hela omfång och sin fulla effektivitet komma till användning, och därför skulle nationalprodukten ständigt vara den största möjliga. Aldrig skulle arbete sakna arbete. Aldrig kunde kapital fattas eller ligga översamt.

Fördelningen af Nationalinkomsten skulle ske enligt den

fullkomliga rättsidéns, den strängaste vedergällningens grundsatser. Aldrig skulle någon draga en inkomst, som icke vore motvärdet till hans produktvärde. Aldrig skulle någon i denna inkomst vara utesluten från frukterna af en stigande produktivitet.»

Den naiva uppfattning af de ekonomiska förutsättningarne för tillvaron, som i dylika yttranden träder i dagen, är det jag här velat bekämpa. Först när man öfvervunnit denna de utopiska frasernas ståndpunkt, kan — synes det mig — en diskussion af det socialistiska samhällets fördelar öppnas på saklig grund.

Socialismens politik går som bekant i främsta rummet ut på att afskaffa eller minska »kapitalisternas» inkomster för att därigenom höja arbetarnes. Att det socialistiska samhället skulle lyckas realisera den första punkten på detta program, synes otvifvelaktigt. Men den för arbetaren afgörande synpunkten borde väl ändå vara, huruvida detta samhälle absolut taget skulle höja hans lefnadsstandard. Denna fråga skall väsentligen bero på, huruvida det socialistiska samhällets ledning af produktionen har utsikt att bli mera produktiv än den nuvarande privatkapitalistiska ledningen. Detta kriterium skall också i sista hand afgöra huruvida konfiskeringen af profiten var ett så fördelaktigt drag.

Göttingen i November 1899.